ביקורת אמנות

איזו אמנות אפשר כבר לעשות בקיבוץ

התערוכה בגלריה כברי צנועה בממדיה אך מעוררת מחשבה ומראה כיצד האמנות שנוצרת בקיבוץ איננה ניתקת מתולדותיו, מתקוותיו ומכשליו

שאול סתר לעקוב

12 ביוני 2018

מיד עם ההגעה לקיבוץ כברי מתגלה האופן שבו מקום זה לקח חלק בשושנת הרוחות של האמנות הישראלית. פה התגורר יחיאל שמי ויצר את פסלי הברזל הגדולים, הגיאומטריים, הגרומים שלו. פה חי אורי ריזמן וצייר את הנוף במשטחי צבע רחבים.

שנים לאחר מותם, נוכחותם בקיבוץ עזה. את הסטודיו של ריזמן הרחיבו והפכו לסדנת תחריט מצוידת ומרווחת שאמנים רבים באים לעבוד בה. אטלייה שמי היה למקדש מעט ליצירתו: כמה מפסליו מצופפים בתוך המבנה שבו עבד ורבים אחרים ניצבים מחוצה לו, באוויר הפתוח, על שביל גישה ארוך שנפרש כמסלול המראה פלאי.

כל אחד מהמקומות הללו גם משמש חלל תצוגה לתערוכות מתחלפות. בסדנת התחריט מוצגת כעת תערוכה רטרוספקטיבית עדינה של לאו ריי, אמן שהיגר לישראל מליטא בתחילת שנות התשעים (אוצרת: עפרה רעיף). ואילו באטלייה שמי בחרו להציג את פנייתו של הפסל לציור בערוב ימיו וטוו סביבה תערוכה שמסמיכה בין כמה מציוריו לעבודותיהם של ציירים צעירים, שיחד מעמידים תוואי של ציור מכונס, מאופק, חומרי ושבור ("עד הנגיעה הראשונה", אוצרת: סמדר שינדלר).

לא ניתן לגולל את קורותיה של האמנות הישראלית ללא קיבוץ כברי - או לוחמי הגטאות או עין חרוד. למרות ריחוקם של המקומות הללו מן המרכז הגיאוגרפי, הם התקיימו כמרכז סימבולי חזק. העשייה האמנותית שבהם לא היתה פריפריאלית, מכיוון שהקיבוץ עצמו לא היה פריפריה - אף על פי שהיה רחוק מן הערים ולא היה מעולם דגם

ההתיישבות המוביל או המועדף - כי אם לב לבה הסוציולוגי והאידיאולוגי של הציונות, המקום שהחזיק את דימויה של ״חברת המופת״ שבה ישולבו חיי עבודה וחיי רוח, ייצור ויצירה. האמנות שנעשתה בקיבוץ ניזונה מכך - מן היצירה בחוץ, במרחבים הפתוחים, אל מול הנוף, אך כזו שאיננה נגזרת של דחיקה לסְפר תרבותי.

ואז גם באה ההתקוממות נגד המרכזים רחבי הידיים בקצות ארץ: זעקתו של מנחם בגין נגד הבריכות בקיבוצים נגעה ברווחה המרחבית והחומרית שממנה נהנית קבוצה נבחרת, בעוד זו שמתגוררת לצדה מתמודדת עם דחק חומרי ותרבותי. דבריו של ג׳מאל זחאלקה על שירי השלום שנשמעו בקיבוצים בעודם מוקמים על חורבות כפרים פלסטיניים נגעו לתנאי היווסדו של המרחב ה״פתוח״. כנגד זה ניצבים פסליו האדירים של שמי שנעשו במרחב. אי אפשר לדון ביצירה האמנותית מבלי לדון בתנאיה; דבר אחוז בדבר.

התערוכה הזוגית של מיכל בראור ואבשלום סולימן ב״גלריה כברי״ - חלל התצוגה השלישי בקיבוץ והוותיק מכולם - נכנסת לסבך השאלות הזה ותוהה על מקורותיו של הקיבוץ ואפשרויות העשייה האמנותית בו. ראשיתה במחקר המשלב היסטוריה כתובה והיסטוריה שבעל פה: נבירה בארכיון הקיבוץ ושיחה מתמשכת עם כמה מחבריו הוותיקים. המשכה בעיבוד החומרים הארכיוניים במגוון דרכים: תצלומים מטופלים, קולאז׳ של חיתוכי תצלומים, העתק קיר על גבי נייר, קריאה בקול של מסמך, מימוש של פסל על פי תצלומו. כל אלה פורשים את היחס בין המקור (המסמך הכתוב או המצולם, סיפור המעשה המדווח, המבנה ששרד) לפעולה של האמנים ביחס אליו (שכפול, חיתוך, הרכבה, הזחה בין־מדיומלית, גילום מחודש) - כמתח שעליו בנויה התערוכה.

התערוכה חגה סביב קיבוץ כברי כאתר גיאוגרפי, היסטורי ומיתי ומפגישה בין כמה מסיפוריו המכוננים: הקמתו על ידי חברי קיבוץ בית הערבה שליד ים המלח, קיבוץ שננטש ונכבש בידי הצבא הירדני במלחמת 1948; חורבות הכפר הפלסטיני אל-נהר השוכנות

למרגלותיו; תוכנית לימודים שהונהגה בו בשנות החמישים ועסקה ב"הכרת" העמים הילידיים באפריקה.

עבודת הווידיאו שבמרכז התערוכה בוללת את הסיפורים הללו על ידי שהיא מפצלת בין קול לדימוי, כך שהיא מציגה סיפור אחד בעודה משמיעה סיפור אחר. הסיפורים מופעלים בידי זוג האמנים, כל פעם בדרך אחרת: הם יוצאים למקום שבו שכן הקיבוץ בית הערבה, כעת אזור מפורז בין ישראל לירדן, ותוקעים בו יתד. הם עוטים על עצמם מסכות שחורות כדוגמת אלה ששימשו את ילדי הקיבוץ בהמחזת הטקסים של העמים הילידיים. הם מצמידים נייר פרגמנט לקיר אחד בבית השייח החרב של אל-נהר ומעתיקים את צורתו, העיטורים שעליו, הכתובות בעברית שנוספו לו עם השנים. הם קוראים בקולם חוזה המסדיר את היחסים הכלכליים בין הקיבוץ לבין האמנים שמעוניינים להצטרף לשורותיו וליצור בו.

בראור וסולימן הם כאן מגלי ארצות, ילדים המתחפשים לילידים, רשמים, קריינים - ומכוח כל זה, אמנים. הם מתחקים בגופם אחר סיפורי הראשית של הקיבוץ - כסיפורים של מקור אבוד (בית הערבה), מקור מודחק (אל-נהר), מקור פנטזמטי (חברות הילידים ה"קדומות") - סיפורים של יצירה (משחק, הצגה, רישום, כתיבה), שמתוכם נוצר גם סיפור הראשית של היצירה האמנותית.

מחוץ לעבודת הווידיאו, בגלריה, יופיעו אפשרויות שונות של "עבודות אמנות": מן העבר האחד, תצלום מקוטע של פסלו הכנעני של שמי "אדם בערבה" - ובו התביעה למקור עברי ילידי ששוכפלה (העתקים של הפסל קיימים ברחבי הקיבוץ) ונשתבשה. ומן העבר האחר, הפסל "ילד ערבה" שהוקם כאן מחדש על פי תצלום מארכיון הקיבוץ, שלא ידוע מקורו וכולו מחורץ שברים.

זו תערוכה צנועה בממדיה אך מעוררת מחשבה. היא מציגה עבודה מעניינת ומורכבת עם חומרי ארכיון. בשונה מהרבה פרויקטים מבוססי מחקר, אין בה חגיגת ניצחון - אמנותי או מוסרי - של ההווה על העבר. היא לא שרה שיר הלל לקיבוץ וגם לא מקעקעת אותו, היא מתעכבת על הנכבה אבל לא מתמצה בה, היא חושפת את פעולתו של המדומיין

הקולוניאלי בחינוך, אך לא רק נושאת תוכחה על עיוורונו. להיפך, היא דווקא נקשרת אל הכוח שבמסכה, בתחפושת, בגילום אדם אחר, בעיבוד מה שאינו שלך, בהתקה ממקום למקום, בהתרחקות מהראשית, בשכחת המקור - ככוח היוצר של האמנות. בראור וסולימן אינם ניצבים מנגד לו: הם עצמם "מתלכלכים" בו. הם מראים כיצד האמנות שנעשית בקיבוץ - משמי וריזמן ועד אליהם - איננה ניתקת מקורותיו, מתנאי קיומו, מתקוותיו ומכשליו.

מיכל בראור ואבשלום סולימן, נהר. אוצרת: דרורה דקל. גלריה כברי. ה' 15:30-18:30. ו' 11:00-14:00. שבת 11:00-15:00. עד 30.6

חדשות, ידיעות מהארץ והעולם - הידיעות והחדשות בעיתון הארץ. סקופים, מאמרים, פרשנויות ותחקירי עומק באתר האיכותי בישראל
© כל הזכויות שמורות להוצאת עיתון הארץ בע"מ